

Иновационната активност на бизнеса в България търпи влиянието на икономическата криза пряко, чрез ограничаване на публичното и частното финансиране за научни изследвания и развитие, и индиректно, като резултат от влошаване на средата за осъществяване на иновационна дейност (въздържане от рисковни инвестиции, освобождаване на човешки ресурс, стагнация на потребителските пазари). Дълго отлаганите реформи в областта на науката и образованието, липсата на достатъчно силно системно и институционално взаимодействие между тях и бизнеса (свидетели сме на спорадични прояви на трансфер на нови технологични решения и диспропорции на пазара на труда), както и слабото управление и използване на европейските фондове за модернизация допълнително задълбочават проблемите, породени от кризата.

Предприемачество

Общият брой на **реално икономически активните предприятия** в България към 2009 г. е около 110 000. От тях между 10 000 и 15 000 са предприятията с повече от 10 души заети, а едва между 1000 и 2500 – с повече от 50 заети. Именно сред тези 100 000 икономически активни предприятия трябва да се търсят предприемачите, които започват иновационна дейност в рамките на новосъздадено предприятие или осъществяват **корпоративно предприемачество** в рамките на съществуващите средни и големи предприятия. Динамиката на **новорегистрираните фирми** в България, сред които могат да се търсят автентични иновативни предприемачи, показва, че след пик през юни 2008 г., когато те достигат почти 9000, се установява тенденция на намаляване на техния брой. След март 2009 г. те спадат повече от три пъти, достигайки до малко над 3000 месечно.

Съществуват сектори в националната икономика (например информационните и комуникационните технологии), при които **високоинноватив-**

ното и най-вече **академичното предприемачество** е определящо за развитието на съответния сектор. В комбинация с глобалната динамика в развитието на ИКТ този факт би могъл да обясни разликите в разходите за научноизследователска и развойна дейност между областите на естествените и техническите науки – докато при естествените водещо е финансирането на държавата, при техническите бизнесът осигурява по-голямата част от финансирането. Същевременно анализът на данните показва необходимостта от секторни политики в областта на иновациите и предприемачеството, които отчитат спецификите на развитие на съответните научнотехнологични области и икономически сектори.

Разработването на подобни секторни политики се затруднява от факта, че **данните за разходите за научноизследователска и развойна дейност в България до голяма степен са ненадеждни**. Този недостатък засяга пряко взаимодействието между наука и бизнес. От една страна, съществуват разнородни скрити форми на взаимодействие като свързаните с научноизследователската дейност на държавни институти новосъздадени фирми (spin-off), паралелната заетост на учените и изследователите в научно и бизнес предприятие, в консултантска и експертна дейност, сътрудничество при участието в национални и международни приложно ориентирани изследователски проекти и др. От друга страна, осъществяването на самостоятелна научноизследователска и развойна дейност в бизнес предприятията, включително случаите, когато тази дейност става основа за предприемаческа активност, много често не се декларира и формално не се регистрира като такава поради липсата на стимули и разбиране в тази насока. Анализ на публичните и частните инвестиции за научноизследователска и развойна дейност в сектора на информационните и комуникационните технологии, осъществен от Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, показва, че официалните статистически данни за тази дейност у нас имат до два пъти по-малки стойности от реалните, но недеklarирани показатели на съответните предприятия.

Иновационна дейност на българските предприятия

Четвъртото изследване на иновационната активност на българския бизнес (ИНА-4), проведено от Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, показва **съществено повишаване на иновационната активност на българските предприятия през 2009** (71 % – дял на фирмите, направили нововъведения) спрямо 2008 г. (43 %). То отразява положителните последици от приемането на страната като пълноправен член на Европейския съюз и усилията на бизнеса да отговори на изискванията на конкурентните европейски пазари и законодателство. Кризата стимулира предприятията да търсят начини за диференциация на своите продукти и услуги и за по-ясни послания към потребителите, което доведе до увеличаване на маркетинговите иновации. Поради тази причина не са изненадващи резултатите, свидетелстващи за повишената иновационна активност на българските предприятия. Очакванията са 2009/2010 г. да отбележи силно свиване на тази дейност, като само най-иновативните предприятия (около 35 %) ще продължат да развиват нови продукти и услуги.

Близо 19 % от предприятията имат успешно внедрена процесна иновация през 2008/2009 г. – проекти, които изискват сериозен ангажимент от страна на мениджмънта както под формата на съгласувана визия за

дългосрочното развитие на фирмата, така и по отношение на направените инвестиции. Малко по-голям (26 %) е дялът на фирмите с лансирани нови и усъвършенствани продукти или услуги. Обикновено внедрените технологични решения са заимствани от опита на чуждестранни партньори и представляват новост единствено за фирмата внедрител или за националния пазар.

Обявените от българските предприятия иновации имат предимно фирмен и национален характер – те не са новост на световния пазар, макар немалка част от мениджърите да са ги определили като такива. Резултатите от патентната и лицензионната активност на предприятията показват, че на практика в България липсват процесни и продуктови иновации на световно равнище. Резултатите за последните близо десет години се измерват със средно 103 издадени защитни документа годишно от Българското патентно ведомство (два пъти по-малко от подадените заявки), преобладаваща заявителска активност от страна на физическите лица за сметка на изследователските институти и малките и средните предприятия и едва 63 сключени лицензионни договора за предоставяне на права върху изобретения на незначителна пазарна стойност.

Самооценката на българските мениджъри за общия дял на иновативните предприятия в страната е 71 %. Значителният ръст спрямо 2008 г. (65 % на годишна основа) се дължи предимно на предприятията, които са внедрили организационни (30 %) и маркетингови иновации (42 %), насочени към оптимизиране на дейността в отговор на влиянието на икономическата криза (олекотяване на организационни звена, реструктуриране на продуктовото портфолио, предефиниране на взаимоотношения с партньорите, промени в представянето на продуктите и др.). Макар тази тенденция да е още в зародиш в България, като цяло иновативните предприятия по-трудно се поддават на отрицателното влияние на външни фактори и по-успешно мобилизират вътрешен потенциал, с който да им противодействат – нови продукти, които изграждат потребителска лоялност и осигуряват стабилно пазарно присъствие, предприемаческа ориентация и готовност за поемане на риск.

Условия за осъществяване на иновационна дейност

Поддържането на високи равнища на иновационна активност от страна на бизнеса, особено в условията на икономическа криза, е функция на прилаганите от държавата регулаторни механизми и на достъпа до финансиране и висококвалифициран персонал. Предприеманите в страната мерки до момента остават неадекватни на разбирането за иновациите като основен фактор за преодоляване на кризата и поддържане на устойчив икономически растеж. Ако не се стигне до преобразяване на националната политика и разработване на микроикономически програми за иновации, информационни технологии и научно-технологично развитие, дългосрочно България ще излезе от кризата в същата позиция, в която влезе, и няма да бъдат използвани натрупаните позитиви от стабилната макроикономическа политика за последното десетилетие.

България остава единствената страна – членка на ЕС, която няма национална цел за равнището на финансиране на научноизследователска-

та и развойната дейност. Макар това да не е единственото условие за развитие на иновационна дейност в страната, то показва управленско negliжиране на тази сфера от икономиката. През 2009 г. **предвидените бюджетни средства за научноизследователска и развойна дейност намаляха.** Налице е рязко ограничаване на бюджетите по фондовете, финансиращи иновационни проекти. По Националния иновационен фонд към Министерството на икономиката, енергетиката и туризма е регистрирана нулева година, а статутът на фонда остава неизяснен. Средствата за научноизследователска и художественотворческа дейност на университетите също търпят намаление в рамките на по-ниските общи бюджети за 2010 г. През 2009 г. бюджетите по научноизследователските проекти във висшите училища приключиха с 40 % по-ниски отчетени разходи от предварително одобрените.

Подобно на повечето страни в ЕС-27 в България **разходите за научноизследователската и развойната дейност (НИРД) в предприятията се увеличават след 2005 г.** за сметка на публичните разходи. Въпреки това като абсолютни стойности разходите за НИРД остават съществено ниски както в държавния, така и в частния сектор, като след 2000 г. българската държава устойчиво намалява дела на финансиране на НИРД от БВП – от 0,36 % от БВП през 2000 г. до 0,28 % за 2008 г. Ключов проблем остава **липсата на адекватни инструменти за издърпване или допълване на частното финансиране за НИРД чрез държавни фондове.** На практика двете системи остават паралелни, което води до разхищение на финансови и човешки ресурси. Държавата продължава да подкрепя дейности без ясен ангажимент за резултати, а финансираните от частния сектор НИРД проекти, изпълнявани от публични научноизследователски институти, не повишават капацитета на организациите, а остават за лична полза и сметка на конкретните участници. Липсват система и инструменти за взаимодействие между държавния и частния НИРД сектор.

През 2010 г. планираните държавни разходи за наука възлизат на 221 млн. лв., или 1 % от всички бюджетни разходи. Както и в предходни години, те ще бъдат изразходвани почти изцяло (близо 97 %) за текущи разходи (главно заплати) и едва 3,2 % се разпределят за капиталови разходи, в т.ч. за развитие на изследователска инфраструктура. В същото време средствата от ЕС, предназначени за развитие на иновации, наука и технологии, са сред най-слабо използваните в рамките на общото изоставане в реализацията на европейските фондове. **Оперативна програма „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика“ страда от липса на визия и организационен капацитет,** което доведе до най-съществено изоставане на нейната реализация. На свой ред **Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“** остава насочена към **традиционните мерки за осигуряване на заетост** (обикновено нискоквалифицирана), без да се търси създаването на пазар и възможности за повишаване на квалификацията и подготовка на персонал за нуждите на технологичното обновление на икономиката.

В международен мащаб е налице значително увеличаване на **броя на изследователите и заетите с научна и технологична дейност.** Промяната за България за периода 2000 – 2008 г. е положителна, но в рамките на под 2 %, което свидетелства за продължаване на сравнителното изоставане на страната. През 2008 г. **секторното разпределение на персонала, зает с НИРД, остава неблагоприятно** – за разлика от водещите в

иновационно отношение страни в ЕС в България заетостта се осигурява предимно от гържавния сектор. **Заетите с научна и технологична дейност във високотехнологичните сектори на промишлеността и знаниево интензивните услуги в България за 2008 г. като дял от общия персонал, зает в наука и технологии, се доближават до 6 %, което покрива средното равнище по показателя за ЕС-27 (6,84 %).**

Увеличаването на броя на лицата, заети с научна и технологична дейност, за периода 2000 – 2008 г. (с почти 102 000 души) е съпроводено със значително по-ефективно използване на потенциала на тази категория персонал. Ако през 2000 г. безработните лица, представители на групата, възлизат на 5,5 %, през 2008 г. техният дял намалява до 2,2 %. **Обезпокоителна обаче остава тенденцията (която се потвърждава и от данните за научните работници) на намаляване на дела на младите хора, които са припознали науката и технологиите като област за професионално развитие.** Намалява броят на академичните кадри в техническите области на науката (близо 12 %) и в медицинските науки (малко повече от 8 %), което ще бъде съществена пречка пред потенциала за развитие на тези обещаващи високотехнологични области в страната в обозримо бъдеще.

Инвестициите в НИРД се очаква да споделят общата тенденция на намаляване на инвестиционната активност, макар и в по-малка степен. Една от изненадващите характеристики на настоящата световна икономическа криза е именно по-бавното свиване на инвестициите в НИРД. Според изследването на инвестиционната активност в промишлеността на Националния статистически институт прогнозата за 2010 г. е свиване с 11,2 % на обема на инвестициите в промишлеността на годишна основа на фона на спад с 37,2 % през 2009 г. Според годишната класация за конкурентоспособността на страните IMD през 2009 г. законодателната подкрепа за създаване на фирма в България се е подобрила. В същото време класацията показва, че достъпът до кредит, който е определящ фактор за успеха на предприемача, се влошава както по отношение на достъпа до средства от банковата система, така и по отношение на рисковия капитал.

Приоритети на иновационната политика на България до 2020 г.

2010 г. е година на възможностите. Финансовата и икономическата криза предложи възможност за вземане на критични решения от страна на политическия елит (за които често липсва воля или решимост в условията на интензивен растеж) и готовност от страна на икономическите агенти да дадат шанс на извършването на промените. След инерцията от последните няколко години, когато влиянието на външните фактори изтегли ръста в производството и експорта, идва ред на мобилизирането на вътрешните фактори – предприемаческа и иновационна активност, човешки и интелектуален капитал.

В условията на засилен дебат и очаквания в научните среди и бизнеса за предстоящи реформи е наложителна изявата на категорична воля за качествена промяна въз основа на творческите способности на човешкия ресурс, новите идеи и технологични решения и чрез създаването на благоприятна среда за тяхното използване и разпространяване. Решенията,

които стоят на дневен ред, са разбиране за значението на иновациите (нови продукти и процеси, по-добра организация на работа и подходи за маркетинг); избор на приоритети (икономически сектори, технологични области), които да се превърнат в двигател за развитието на икономиката като цяло; прилагане на работещи механизми за постигане на стратегическите цели на България като част от ЕС. Създаването на интегрирана стратегия за използване на научния и иновационния потенциал на страната през следващите десет години ще подкрепи изпълнението на тези решения в няколко насоки:

- **Иновационна политика, насочена към икономическо възстановяване и устойчив растеж**

Европейската икономика е изправена пред редица предизвикателства – климатични промени, застаряващо население, изоставане спрямо новите икономически центрове на света. Голяма част от решенията на тези предизвикателства се вземат на национално равнище и в рамките на иновационната политика. За България това означава актуализиране на съществуващата **Иновационна стратегия; обвързване с насоките за развитие на науката и икономиката; поемане на конкретен ангажимент от страна на правителството на най-високо равнище.**

Законодателната рамка за развитие на предприемаческата активност (създаване на нови предприятия, бизнес звена към изследователските институти и университетите, бизнес инкубатори) и иновационната дейност (ангажиране на висококвалифициран персонал, мобилност на кадри, инвестиции в изследователска и развойна дейност, участие във формиране на технологичен трансфер) трябва да предлага реална мотивация за звената на иновационната система и подкрепя на проиновативно поведение на бизнеса.

- **Инструменти за постигане на поставените приоритети**

Съществуващите държавни структури (Министерството на икономиката, енергетиката и туризма, Министерството на образованието, младежта и науката, Съветът по иновации към МС) **не припознават иновациите като част от дневния ред за развитие на страната.** Това налага въз основа на широк обществен дебат и анализ на възможностите за иновационно развитие на приоритетни икономически сектори и водещи технологични области в страната да се начертае **пътна карта за дефиниране, възлагане и изпълнение на стратегически цели за постигане на национална конкурентоспособност на база знанието и иновациите.**

Резултатите, които е важно да бъдат постигнати в това отношение, са свързани с **подобряване на механизмите за функциониране на звената на иновационната система** (чрез вътрешни правила или наложени отвън, когато става дума за разпределяне на публично финансиране) и **повишаване интензитета на взаимодействието между тях** по повод осъществяването на НИРД, защитата на интелектуална собственост, технологичния трансфер, мобилността на кадри и ученето през целия живот.

- **Инвестиции в иновационен потенциал**

В условията на ограничено външно финансиране (намален приток на преки чуждестранни инвестиции и ограничения в кредитната политика на търговските банки) е важно **избраните приоритети за икономическо развитие на страната да кореспондират пряко с възможностите на иновационната система** – научни и технологични области, в които съществуват международно признат опит и приложимо ново знание. **Мобилизирането на по-голям финансов ресурс** (чрез вече действащите инструменти – Националния иновационен фонд и фонд „Научни изследвания“, както и чрез ефективно използване на средствата по оперативните програми и рамковите програми на ЕС за конкурентоспособност и иновации) е задължително условие за преодоляване на изоставането спрямо средните европейски равнища по показателите за използване на иновационния потенциал. България **трябва да приеме национална цел за дял на разходите за научноизследователска и развойна дейност в БВП**. Увеличеният размер на финансирането трябва да се съчетае с прилагането на няколко основни принципа: прозрачност при управлението на средствата, превес на проектния за сметка на институционалния подход, механизми за мониторинг и контрол на постигнатите резултати.

